

PROBLEMA DEMOCRATIZĂRII ÎN CONTEXTUL POLITICII DE SECURITATE A UE

Vitalie GROSU

Catedra Relații Internaționale

Le présent article a le but d'analyser quelques aspects de la Politique de Sécurité de l'Union Européenne, qui s'impose à présent comme l'une des actions les plus importantes dans la région Sud-Est Européenne. Axée sur une approche théorique de la relation de la sécurité avec la démocratie, l'investigation met en évidence l'importance de la stratégie de démocratisation dans le processus de formation du système contemporain de sécurité européenne. On constate que, suite à l'évolution du concept de sécurité, l'Union Européenne a institutionnalisé dans sa politique de sécurité la relation entre les deux phénomènes mentionnés. Aussi, souligne-t-on dans l'article l'importance de la démocratisation pour l'assurance de la sécurité interne, de même que ses conséquences pour la sécurité régionale et internationale.

Ca urmare a evoluției pe parcursul perioadei postbelice, UE a devenit un actor de anvergură mondială. Cu peste 450 mln. locuitori ai săi, UE este mai populată decât SUA și Rusia luate împreună și se ridică la rangul de primă putere comercială, gestionând ¼ din toate bogățiile lumii. De asemenea, în domeniul ajutorului acordat țărilor sărace, UE se clasează pe primul rang în topul donatorilor și pe piața financiară internațională [1]. Cu toate acestea, absența unei politici externe coerente pe parcursul unei lungi perioade de existență a sa și a unei politici de securitate bine definite au constituit factori care afectau rolul mondial al Uniunii [2]. În acest sens, elaborarea unei politici de securitate moderne care să facă față noilor amenințări la adresa Umanității, în general și a Uniunii, în particular, constituie una dintre condițiile garantării succesului integrării europene, sporirii rolului Europei în cadrul sistemului internațional contemporan.

Definirea rolului strategiei de democratizare a statelor vecine în vederea sporirii securității Uniunii necesită, în primul rând, clarificarea corelației dintre securitate și democrație, dar subliniem că analiza interacțiunii dintre cele două fenomene este o sarcină deloc ușoară, complexitate datorată și absenței unei opinii general acceptate asupra lor [3]. Fundamentul cercetării pentru analiza relației dintre democrație și securitate o constituie Teoria Păcii Democrate, al cărei principal argument este că democrația constituie izvor al stabilității și securității, iar, prin acesta, stabilindu-se legătura dintre democrație și constituirea sistemului european de securitate. Strategia de analiză a relației dintre cele două fenomene necesită disecarea relației dintre ele la două niveluri, ambele fiind relevante pentru sarcina noastră: la primul nivel e necesar de a clarifica relația dintre cele două în cadrul politicii interne; iar la cel de-al doilea nivel – de a clarifica relația dintre democrație și securitate în cadrul politicii internaționale. Referindu-ne la relația dintre cele două fenomene la primul nivel, subliniem că democrația nu este analizată ca un mecanism orientat direct spre garantarea securității, dimensiunile și mecanismele sale implică în integritatea sa și probleme ce au influență asupra securității în cadrul societății fie la nivel individual, fie la nivel de grup [4]. Un prim aspect care vizează clarificarea relației dintre securitate și democrație, în acest sens, o constituie necesitatea clarificării relației stat – regim politic – securitate. În acest sens, garantarea securității de mult timp a fost etichetată ca una dintre valorile care se află la baza acțiunilor sociale comune (deci, și a politicii) și, totodată, constituie cauza intenției de a depăși haosul social (starea naturală), prin acesta constituind raționament al creării statului [5]. Afirmările că „statul a fost inventat pentru a apăra membrii societății atât de invaziile externe, cât și de amenințările interne reciproce, plasându-i în siguranță într-un așa mod în care ar putea trăi în bunăstare” sau că „guvernul înseamnă păstrarea proprietății indivizilor (viața, libertatea și proprietatea materială), care în stare naturală sunt foarte nesigure” [6] sunt argumente în favoarea ipotezei că statul devine mecanism de bază prin care indivizii își asigură niveluri adecvate de securitate contra amenințărilor sociale. Trebuie de subliniat totuși că, pe măsură ce puterea statului crește, statul poate deveni și el o sursă de insecuritate la adresa individului, acest fapt constituind unul dintre paradoxurile existenței statelor. Amenințările la adresa securității ce izvorăsc din partea statului sunt grupate în general în patru categorii: cele derivate din obligațiile și legislația internă (practicile polițienești excesive, gradul neadecvat de realizare a justiției); cele derivate din acțiunile directe administrative și politice a statului împotriva indivizilor și grupurilor; cele

derivate din luptele pentru puterea politică; cele derivate din politica externă a statului [7]. Această relație fundamentală dintre stat și securitate inevitabil implică categoria regimului politic, reieșind din importanța acestuia în cadrul sistemului politic, în general, și al mecanismului de stat, în particular.

Analiza relației dintre cele două fenomene la cel de al doilea nivel accentuează ascensiunea globalizării din ultimele decenii ale sec. XX, care a determinat transformarea profundă nu numai a sistemului internațional de securitate și declanșarea proceselor de democratizare într-un număr impresionant de state, dar a contribuit în mare parte și la restructurarea relației dintre cele două fenomene. În acest sens, un aspect important al revizuirii relației dintre cele două fenomene este determinată de transformarea democrației din fenomen al politicii interne în fenomen al vieții internaționale și al politicii mondiale. Formarea regimului internațional al democratizării în baza unei extinse rețele de regimuri internaționale ramurale constituie una dintre trăsăturile specifice ale celui de-al treilea val al democratizării și al proceselor internaționale contemporane [8], iar intervențiile militare din ultimul timp, acompaniate de presiunile asupra unor țări, au confirmat recunoașterea în relațiile internaționale din perioada post-război rece a conceptului fundamental de „suveranitate condiționată”, care presupune că „în principiu, statele rămân suverane... dar suveranitatea unui stat poate dispărea dacă diriguitorii săi nu respectă democrația, dețin arme de distrugere în masă sau sunt legați de rețelele teroriste” [9]. Recunoașterea mondială a valorii democrației, corelația dintre democrație și securitate și influența democrației asupra securității internaționale constituie factori ce conduc inevitabil la necesitatea evidențierii corelației lor în contextul procesului de constituire a sistemului european de securitate. Principalii factori care determină în ultimă instanță pacea și stabilitatea sistemului internațional, ca urmare a răspândirii democrației, sunt, potrivit tezei pacifismului democratic, următorii: construirea unei comunități interstatale pe baza valorilor, instituțiilor și culturii politice comune; constrângerea instituțională la care sunt supuși liderii politici, care pot fi „amendați” în timpul campaniei electorale pentru angajarea hazardată în război; transparența în procesul de luare a deciziilor, care este în strânsă legătură cu posibilitatea amendării sociale în timpul campaniei electorale; interdependența economică, pusă în aplicare prin intermediul corelației democrației cu economia de piață [10].

Corelarea democrației cu politica de securitate a Uniunii Europene s-a realizat încă din momentul declanșării procesului integrării europene. Astfel, importanța dimensiunii și a valorilor democratice a fost subliniată încă în cadrul declarațiilor de fondare a comunităților europene, care au stat la baza inițierii procesului contemporan de integrare europeană [11]. Însă, absența îndelungată a unei politici de securitate comunitare a determinat ca statele să-și garanteze securitatea fie prin măsuri individuale, fie prin intermediul altor mecanisme, ca, de exemplu, NATO sau UEO, care dispuneau de concepții specifice, cu profunde accente pe aspectele militare ale securității. De asemenea, trebuie să menționăm că corelarea democrației și securității este un fapt datorat apariției unei noi concepții, pe când integrarea europeană s-a desfășurat în mare parte la etapa dominării concepției tradiționale a securității cu accentul pus pe amenințările militare [12]. În evoluția relației dintre cele două fenomene în politica de securitate a UE pot fi evidențiate, în mare parte, două etape: prima, în care democrația este privită ca obiect al securității, jucând rolul de obiectiv al acesteia; și cea de-a doua, în care democrația este atribuită și cu o valoare instrumentală.

Adoptarea Tratatului de la Maastricht a constituit un pas important în vederea dezvoltării politicii europene de securitate, dar și a aprofundării relației dintre cele două fenomene. În acest sens, printre obiectivele de bază ale PESC, care constituie unul din cei trei piloni ai UE, pot fi menționate „dezvoltarea și consolidarea democrației și a statului de drept, precum și respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale” [13]. Specificul relației dintre cele două fenomene la etapa vizată o constituie valoarea orientativă a democrației în cadrul sistemului de securitate, dar nu și evidențierea acesteia ca mecanism de garantare sau cel puțin de sprijinire a securității Uniunii. Adoptarea Tratatului de la Amsterdam cu amendamentele sale la adresa Tratatului de instituire a Uniunii mai degrabă a creat condițiile pentru funcționarea relației dintre cele două fenomene securitate-democrație în cadrul politicii de securitate a Uniunii, decât pentru aprofundarea ei. Printre cele mai importante măsuri întreprinse în acest sens pot fi menționate repartizarea mai concretă a atribuțiilor între autoritățile competente în domeniul PESC, instituirea funcției de Înalt reprezentant pentru PESC, perfecționarea prevederilor bugetare de funcționare a PESC, perfecționarea setului de măsuri ce pot fi întreprinse în cadrul PESC etc. [14]. Inițierea în 1999 a Politicii Europene de Securitate și Apărare (PESA) cu profundele sale accente pe cooperarea și dezvoltarea componentei militare a UE de asemenea nu este străină de această relație. În acest sens, PESA este orientată spre a dezvolta și completa PESC și se bazează pe protejarea aceluiași

valori democratice [15]. Adoptarea prevederii cu referire la posibilitatea intervenției în anumite situații în cadrul PESC a stat la baza evoluției relației dintre cele două fenomene în cadrul politicii de securitate a UE, de exemplu: preluarea misiunilor Petersberg a constituit în mare parte un catalizator al acestei evoluții.

Adoptarea în 2003 a Strategiei europene de securitate este un pas distinct în evoluția relației dintre democrație și securitatea europeană, „democrației fiindu-i atribuit un rol global” [16]. În cadrul Strategiei pot fi depistate două tipuri de relații între cele două fenomene: primul tip este reprezentat de faptul că democrația este instituită ca una dintre valorile ce urmează a fi apărate prin intermediul Politicii de Securitate a Uniunii, iar al doilea tip instituie democrația sau promovarea democrației ca unul dintre instrumentele ce urmează să garanteze Securitatea Uniunii. Această dublă interpretare a democrației, în calitate de valoare și, totodată, de instrument al securității este absolut complementară și corespunde, în propria viziune, strategiei de reacționare efectivă la provocările securității UE.

Potrivit Strategiei europene de securitate, principalele provocări la adresa securității europene le constituie: terorismul, proliferarea armelor de distrugere în masă, conflictele regionale, delincvența statelor (absența democrației), criminalitatea organizată [17], iar promovarea democrației în lume reprezintă unul dintre mecanismele care dispune de capacitatea de a minimaliza sau diminua și, cel mai important, de a preveni răspândirea amenințărilor vizate. Astfel, dacă e să ne referim la relația terorism – securitate – democrație, potrivit studiilor efectuate, una dintre cauzele răspândirii terorismului o constituie absența democrației, subliniindu-se că democrația dispune de capacitatea de a diminua intensitatea violenței din conflictul ce stă la baza terorismului [18]. În cazul conflictelor regionale, Dreptul internațional contemporan, pe care se bazează Strategia UE de securitate, instituie mecanismul rezolvării pașnice și respectării drepturilor omului (instituții ale democrației), care trebuie să constituie metoda fundamentală aplicată în procesul de reglementare, înseși disputele vizând intervenția umanitară externă bazându-se pe principii corelate democrației, precum garantarea respectării drepturilor omului. În alți termeni, polemica contemporană vizavi de problematica intervenției umanitare este rezultatul simbiozei dintre securitate și democrație [19].

Ascensiunea pericolului de răspândire a armelor de distrugere în masă a fost considerată, la rândul său, ca una dintre amenințările de bază la adresa democrației. În acest sens, menționăm că răspândirea și consolidarea democrației în lume ar putea constitui una dintre cele mai sigure metode de prevenire și lichidare a amenințării vizate. Primul argument se bazează pe mențiunea că majoritatea țărilor care au căpătat arma nucleară după semnarea tratatului de neproliferare sau care în prezent aspiră a dispune de arma nucleară, ca, de exemplu, Iranul sau Coreea de Nord, au reprezentat țări din grupul statelor nedemocratice. În al doilea rând, instituirea regimului democratic sporește șansele controlului civil asupra forțelor militare și, totodată, diminuează șansele unui conflict armat, inclusiv cu utilizarea armelor de distrugere în masă [20].

Garantarea stabilității statelor, echivalată în literatura de specialitate cu existența statelor puternice, este o condiție necesară atât pentru securitatea națională, cât și pentru securitatea internațională. „Securitatea va rămâne problematică la toate nivelurile atât timp cât structura anarhiei va fi știrbită de prezența statelor slabe, ele constituind surse de insecuritate pentru propriii cetățeni și motiv de rivalitate pentru marile puteri, iar în condițiile globalizării și ascensiunii interdependenței ele constituie surse de amenințări netradiționale la adresa tuturor actorilor internaționali” [21]. În conformitate cu astfel de supoziții, Strategia europeană de securitate, la rândul său, a evidențiat statele eșuate ca una dintre amenințările de bază la adresa securității europene. Astfel, dacă e să facem analiza structurală a statului eșuat, atunci unicul remediu al acestuia este promovarea democrației reale. Este de menționat, de asemenea, că, potrivit Strategiei, securitatea europeană urmează a fi construită în vecinătatea Uniunii, prin menționarea regiunilor prioritare (Balkanii, Orientul Mijlociu, Zona Mediterană, Europa de Est), care urmează să beneficieze de atenție, iar promovarea democrației și măsurile de consolidare a acesteia sunt privite în cadrul documentului vizat ca una dintre strategiile de bază de garantare a securității [22].

Aceleiași strategii de corelare a promovării democrației și obiectivelor de garantare a securității este pusă și Politica Europeană de Vecinătate (PEV). Astfel, PEV a fost constituită pentru a face față noilor realități cu care se confruntă UE și pentru a realiza obiectivele prevăzute de către Strategia europeană de securitate, reprezentând o nouă abordare în cadrul relațiilor dintre UE și vecinii săi, abordare care o depășește pe cea tradițională bazată pe cooperare [23]. Această politică constituie un cadru de consolidare a relațiilor de vecinătate și vizează intensificarea cooperării cu statele vecine UE lărgite în vederea creării unei zone de prosperitate și bună vecinătate, a unui cerc de prieteni la frontierele Uniunii. Este de menționat că printre

obiectivele principale stabilite în documentul-cadru al PEV sunt și cele stabilite în cadrul Strategiei europene de securitate, și anume: creșterea securității la hotarele Uniunii [24].

Orientată spre garantarea securității la frontiera UE, PEV recurge, la rândul său, la interconectarea mai profundă a securității și democrației. Cele trei domenii menționate ca prioritare în cadrul Planurilor de acțiune, ce reprezintă instrumentul de lucru al PEV, pot fi utilizate și ca instrumente de implementare și promovare a democrației, respectiv: dialogul politic, politica economică și socială, justiția și afacerile interne [25]. Relația privilegiată între UE și vecini săi, sprijinită de angajamentul reciproc în favoarea valorilor comune, se situează prioritar în așa domenii imanente democrației ca Statul de drept, buna guvernare, respectul drepturilor omului, în special ale minorităților naționale, al principiilor economiei de piață și ale dezvoltării durabile.

În baza celor menționate, subliniem că, trecând prin mai multe etape de evoluție a relației securitate – democrație, Politica de Securitate a UE la etapa actuală reprezintă un model nou de garantare a securității care este în concordanță cu transformările structurale ale relațiilor internaționale și cu instituirea democrației care capătă dimensiuni transnaționale și valoare universală, iar o astfel de abordare a democratizării corespunde mecanismelor ce urmează să răspundă noilor amenințări la adresa securității europene și internaționale.

Referințe:

1. Un acteur mondial. Les relations extérieures de l' Union européenne, Bruxelles, juillet 2004, en ligne sur: www.europa.eu.int/comm/publications
2. Alain Lamassoure, Ce sera une autre Europe. Introduction à la Convention européenne, Paris, Fondation Robert Schuman, février, 2003, p.90.
3. Buzan B. Popoarele, statele și teama. - Chișinău: Cartier, 2000, p.131.
4. Ibidem.
5. Ильин В. Соотношение политики и безопасности // Вестник МГУ. - 1998. - Сеп.18. - №1. - С.35-49.
6. Ibidem.
7. Buzan B. Op. cit., p.124.
8. Никитченко А. Н. Транснационализация демократии (Третья волна демократизации в свете теорий международных отношений) // Полис. - 1996. - №5. - С.53-69.
9. Zorgbibe Ch. Mondialisation de la démocratie et sécurité collective // Politique internationale. - 2003. - No100. http://www.politiqueinternationale.com/revue/article.php?id_revue=15&id=173&content=synopsis
10. Thomas Lindeman, Identités démocratiques et choix stratégiques // Revue française de science politique. - 2004. - vol.54. - No5. - P.829-848.
11. Horvath Z. Manuel sur L'Union Européenne, Budapest; Assemblée nationale hongroise 2005, p.539.
12. Roland Paris. Human Security: Paradigm shift or hot air? Reader: Global Politics in a Changing World. Boston, 2003, p.255.
13. Traité sur l'Union Européenne // Journal officiel n° C 191, du 29 juillet 1992 /<http://eur-lex.europa.eu/fr/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>
14. Traité d'Amsterdam // Journal officiel n° C 340 du 10 novembre 1997 /<http://eur-lex.europa.eu/fr/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>
15. Dinu M.-Șt., Băhnăreanu Cr. Actualități și perspective în politica europeană de securitate și apărare, București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2006, p.19.
16. Une Europe sûre dans un monde meilleur, Strategie européenne de securite. Bruxelles, le 12 decembre 2003.
17. Ibidem.
18. Deblock Chr. Le libre-échange; les accords de commerce et le combat pour la liberté // Observatoire des Amériques. Chronique 03-06. Juin 2003.
19. Dinu M.-Șt. și al. Op. cit., p.26.
20. Zorgbibe Ch. Op. cit., p.32.
21. Buzan B. Op. cit., p.115.
22. Une Europe sûre dans un monde meilleur, Strategie européenne de securite. Bruxelles, le 12 decembre 2003.
23. Horvath Z. Op. cit., p.539.
24. Commission Européenne, Politique européenne de voisinage: Document d'orientation, Bruxelles, le 12.05.2004, en ligne sur: www.eu.int
25. Ibidem.

Prezentat la 06.11.2007